

SARGASOVÉ MORE

Zuzana Szatmáry

Prirodzene mi je bližší *Matrix* ako 1984. Náš Winston Smith ešte dlho spolupracoval, ale vedome. Už vedel viac. A ja som zas nevedela, prečo mi je blízke Sargasové more.

O Sargasovom mori som po prvýkrát v krásnej literatúre čítala v Jane Eyrovej, potom u Hansa Christiana Andersena, neskôr v popisoch Kolumbovej cesty do Nového sveta. Bola som malé dievča s vrkočmi, ktoré si v bohémско-intelektuálnom prostredí domova zapletalo samo. Mlčalo, lebo na rozdiel od Winstona Smitha čítalo do nemoty. Nepýtalo sa nikoho na nič, aj tak by to nemalo zmysel. Iba by zbytočne na seba upozorňovalo. Tí, čo vedeli, nehovorili alebo klamali a zvuky spoločnosti boli hlasom sršňov v hniezde, nie dosť bezpečne ďaleko od dennej dávky kníh v opustenom útočisku. Niekedy sa Sargasové more objavilo vo francúzskych prózach, inokedy oň ktosi zavádzal v sľubnom, nejasnom rozhovore v románe z predvojnovnej Brazílie. Pre čosi sa ku mne občas vracalo.

Čítala som od štyroch rokov. Nenápadne som ukázala na písmeno mliekarky Marienke „Čo to je?“, Hausfrau Karolíne na zadnej strane fotografie domovníka pána Undessera, rečnému básnikovi Žárymu, ktorý obhrýzol maminej porcelánovej baletke sukničku, obuvníkovi Psárovi na obale lepidla na podrážky, obchodníčke Hrivnákovej na šumienke. Keď som spoznala všetky písmená, úporne som hľadela niekoľko dní pri okne v kúte na koberci do veľkej obrázkovej knihy Ruské byliny. Odrazu sa písmená pohli a poskladali do slov. Komunikovali sme. Bezpečne a v ústraní. Konečne som si mohla vyjasniť, kto je Zemský had a že som sa v Iljovi Muromcovi nemýlila. Len ma mýlilo meno ďalšieho bohatiera: Čurila Plenkovič. Nekonzultovala som však. Čo ak zle čítam a budú sa na mňa hnevať.

Kvartálne prichádzala otcovi k nám domov veľká debna kníh, vydaných v Československu. Neskôr bolo ešte treba každý štvrtok vyraziť do Českej knihy dávno pred otváracou hodinou s finančnou rezervou na malý úplatok. Bolo treba navštevovať predvojnové knižnice starých susedov a antikvariát s namosúreným vedúcim, ktorý sa tak dlho hneval na svet, až ho opustil skokom z okna. A potom dvadsať dlhých rokov chodili pašované dodávky kníh zo Západu. Vždy to boli paperbacky, aby neboli ťažké. Ešte donedávna som sa osamote nedokázala najesť, ak som pri tom nečítala. Raz v podnikovej kantíne prišiel ku mne hlavný inžinier a povedal: „Zlomil by som vám ruku,

že pri jedle čítate.“ „A viete, že vám verím?“ usmiala som sa s porozumením. Freudovho *Der Mann Moses* som mala v koženom obale.

A tak má človek v hlave obrovskú neusporiadanú knižnicu, niekedy nenájde, čo potrebuje, inokedy hľadá a ani nevie, že zbytočne. O niečom vie, ale nepozná príčiny. Nemá systém, chýbajú dôvodové správy. Absentujú súvislosti, zdroje. Mysel poletuje ako holičie pierko v nečase. Odvažuje sa potichučky kriticky myslieť, ale nevie nič o prajnej polemike. O usporiadaní potrebného. O odozve.

Keď som mala dvadsaťpäť rokov, pracovala som v polepšovni v pustatine na Žitnom ostrove ako vychovávateľka. Na jednu dlhú nočnú zimnú službu som si vzala pašovaný paperback, ktorý mi otec hodil „Na, je to v tvojej milovanej angličtine.“ Po polnoci som si sadla k piecke a otvorila som Slovník modernej histórie 1789 – 1945 z roku 1962. Autor Alan Palmer popisoval hlavné historické udalosti vo všetkých regiónoch sveta. Sústreďoval sa často na USA a Rusko, lebo podľa neho predošlé historické popisy boli nedostatočné. Vstupy v knihe boli usporiadané abecedne s príslušnými odvolávkami. Každý vstup poskytoval okrem faktov svojou esejistickou formou rozkoš či išlo o ekonomiku, spoločenský, náboženský alebo vedecký vývoj. Tretinu slovníka tvorili biografické vstupy.

Spánok ma totálne prešiel. Len raz som sa obzrela cez zamrežované okno na mesiac medzi starými pálffyovskými morušami. „Pane bože, pane bože, ďakujem ti!“ pomyslela som si. Pán Palmer napísal: „Kniha je pomocník pri štúdiu, nenahrádza štúdium. Verím však, že podnieti záujem o neznáme aspekty historického poznania.“ Podnieti záujem? Pán Palmer, horela som ako fakľa a po prvý raz v živote, a potom ešte veľakrát, som ľutovala, že mám len jednu hlavu. Čo som ja vedela, ako to bolo s pobaltskými krajinami? Nevedela som nič o krachu zmluvy o ochrane menšín v strednej a východnej Európe z roku 1920. Nič použiteľné o Trockom, Kominterne, o Kuo-min-tangu, o podstate Marshallovoho plánu, o ruskom reformátorovi Stolypinovi... Videla som, že nič poriadne neviem, ale že mám šancu zmeniť sa. Možno sa mi raz pošťastí prečítať si aj, čo pán Palmer napísal v knihe Nezávislá východná Európa, história regiónu v medzivojnových rokoch, pomyslela som si. Videla som raz, ako šimpanzov z klieťok v zoo, kde žili od narodenia, pustili na slobodu. Nakúkali najprv spoza otvorených dvier, potom omámene žmúrili do slnka, ohmatávali trávu. Až po dlhej chvíli sa pohlí a začali metať kotrmelce. Aj moja myseľ v izbičke nočných vychovávateľiek žmúрила do slnka nového poznania a metala kotrmelce.

Bola som raz začiatkom deväťdesiatych rokov pozvaná do holandského kláštora vystúpiť na konferencii *Európa ako komunita frustrácií*. Bývala som v mníšskej cele s veľkým krucifixom na stene a na prechádzke v parku som sa zoznámila s veselým penzistickým zájazdom po krematóriách. Mój príspevok sa volal *Európska žena, intelektuálka, Židovka: frustrácia na tretiu* a bol prijatý s nadšením. Očividne preto, že som bola jediná žena a bola som ďaleko najmladšia. Dlhý pobyt v Anglicku, matka herečka a otec veliteľ – intelektuál ma naučili neskučať na verejnosti, vybavovať si frustrácie a depresie osamote, ne strácať dôstojnosť ani pri najväčšom kolapse mysle či srdca. Zrejme preto moje frustrácie na tretiu mocninu aj pobavili. Boli však časy, keď som nevládala a nenávidela vlastnú disciplinovanosť, lebo osamelý smútok v hlučnom dave rozožieral dušu. Stav mojich vecí a môjho sveta bol bezútešný a únava bolela.

Urobila som, čo som videla robiť starých ľudí na Čiernom Balogu. Siahli po Biblii, nazreli do nej, kde sa im otvorila a hľadali útechu. Na rozdiel od nich nemala som v knihe záložky so svätými obrázkami na overených a žiaducich miestach. Začítala som

sa a ustrnula. Ten človek, autor, lebo to mohol napísať len človek, nie Boh, vyslovil pred niekoľko tisíc rokmi to, čo cítim ja dnes, teraz a tu.

Pane, Bože môj, k tebe sa utiekam,
zachráň ma pred všetkými, čo ma prenasledujú, vyslobod' ma,
aby ma niekto neschválil a neroztrhal ako lev
a záchrancu by som nemal.
Pane, Bože môj, ak som sa zlého dopustil,
ak som si ruky poškrnil zločinom,
ak som sa dobrodincovi odplatil zlom,
ak som nepriateľa olúpil a nechal bez pomoci,
potom nech ma prenasleduje nepriateľ, nech sa ma zmocní
nech ma zašliape do zeme
do prachu zrazí moju česť.
Povstaň, Pane, vo svojom hneve,
postav sa proti zúrivosti mojich nepriateľov.
Bože môj, vystúp na súde, ktorý si ty nariadil.

Čítala som, prvý raz hltavo, druhý raz sústredene, jeden žalm za druhým a ten človek, čo mi podával ruku z dávnoveku, nebol mŕtvý a nebol zombie. Bol bližšie ako súčasný včerajšok a rovnako živý a utrápený ako ja. Možno to bol kráľ Dávid a možno nie. Viem si predstaviť, že autori radšej podpísali kráľa Dávida, aby ľudia brali žalmy vážne. Alebo možno čitateľ lepšie zvládne svoje trápenie, ak vie, že aj takému veľkému kráľovi bolo ťažko. Mne na tom nezáležalo, už som nebola sama a svet sa stal útulnejší. Bola som výnimočná aj nie, rovnocenná, lebo som hodná počúvať a čítať, aby ma uchvátilo oboje: ťažoba aj nádhera ľudskosti bez ohľadu na čas a dobu.

Často sa mi zdalo, že sa topím. Ale udržala som sa. Zdalo sa mi, že ma ohrozujú príšery. Tak, ako si Kolumbus myslel, že ho ohrozujú chápadlá príšer v Sargasovom mori. Boli to však riasy, ktoré držia nad vodou mechúriky, naplnené plynom. Vyzerajú ako drobné hrozno, bránia lodiam vstup. Dnes ma však Sargasové more fascinuje ešte inak: nemá brehy a predsa je, napriek hrozbe ekologickej smrti, morom. Obklopuje ho oceán a more neustále rotuje v smere hodinových ručičiek. Zo severu na východ ním otáča Golský prúd a od juhu zase západné prúdy. A najúžasnejšie je, že ešte stále sa tu milujú, rodia a vracajú zomrieť sladkovodné úhory, v bezpečí vyrastajú korytnačky a oddychujú tuniaky.

Vo vzťahu k budúcnosti som dnes svoja história. Ale len ak dokážem k niekomu stamodtiaľ podať ruku ako mne dôsledný pán Palmer, ktorý tak rád cestoval, a kráľ Dávid so všetkými svojimi pokleskami. Som Sargasové more.